

Przegląd Religioznawczy 4(286)/2022

The Religious Studies Review

ISSN: 1230-4379

e-ISSN: 2658-1531

www.journal.ptr.edu.pl

IWONA JAKIMOWICZ-PISARSKA

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

Katedra Stosunków Międzynarodowych

e-mail: i.pisarska@amw.gdynia.pl

ORCID: 0000-0001-7487-2096

DOI: 10.34813/ptr4.2022.6

Katolicy i katolicyzm w polityce Słowaków – państwo, partie i polityka. Wybrane zagadnienia

Catholics and Catholicism in Slovak policy –
state, parties, and policy. Case study

Abstract. Slovakia and Catholic Church rarely become the popular topic of discussion in Poland. However, Catholic Church has built Slovak national identity for over 200 years. That is why it is worth realizing the relationship between the Slovak State, political parties and the Catholic community for the last few decades. The presented article highlights some of the main elements of the Slovak picture and focuses on some cases that nowadays are symptomatic for Slovakia.

Keywords: Slovakia, Catholic Church, policy, religion

Prezentowany tekst ma charakter eksplanacyjny i stanowi – jeden z wielu w polskim dyskursie naukowym – głos dotyczący znaczenia religii katolickiej i jej wpływu na scenę polityczną dzisiejszej Słowacji. To niewielkie państwo sąsiadujące z Polską rzadko staje się przedmiotem analiz i nie budzi dużego zainteresowania wśród polskich badaczy. Mimo to zmiany, jakie przez ostatnie trzy dekady miały miejsce w tym państwie, powinny wzbudzać zacie-

kawienie, nie tylko ze względu na sąsiedztwo, ale przede wszystkim z powodu odmienności politycznych, jakie mogą okazać się brzemiennie w skutki w przyszłej polityce międzynarodowej regionalnych partnerów oraz ich wpływu na wydarzenia w czasie kolejnych wyborów.

Celem artykułu jest ukazanie zjawiska wykorzystania odwołań do religii lub związku z Kościołem, przede wszystkim w obrzędku katolickim, partii politycznych i ich liderów na słowackiej scenie oraz w walce międzypartyjnej o głosy potencjalnych wyborców. Kontekst historyczny i współczesne przykłady mają służyć weryfikacji tezy, że katolicyzm słowacki jest w bezpośredni sposób łączony z narodowością i ma instrumentalny charakter dla posługujących się odwołaniami do niego polityków. Znaczna ludyczność religijna i brak intelektualnego zaplecza wśród duchownych Kościoła¹ spowodowały, że niemal nie istnieje na Słowacji tzw. inteligencja katolicka, nie powstały też organizacje katolickie, których głos byłby słyszalny i poważnie traktowany przez polityczne salony Bratysławy.

Te zaś organizacje, które korzystają z poparcia środowisk katolickich, mają charakter narodowy, a czasami wręcz nacjonalistyczny, i są postrzegane bardziej jako propagatorzy archaicznych haseł konserwatyizmu politycznego i społecznego aniżeli potencjalni modernizatorzy europejskiego państwa należącego do UE i NATO.

Ponieważ prezentowany artykuł nie jest w stanie wyczerpać tematu, jego treść stanowi jedynie przyczynek do dalszych badań i dyskusji nad rolą Kościoła katolickiego na Słowacji i w bieżącej polityce tego państwa. Zostały przedstawione w nim podstawowe wydarzenia i zjawiska, przez co artykuł ma poglądowy charakter. Narzędziami, jakimi się posłużono, były kwerenda literatury i dokumentów oraz analiza kontekstu historycznego funkcjonowania Kościoła na Słowacji w XX i XXI wieku.

Słowacja jako państwo katolików

We współczesnym kontekście Europy Środkowej istnienie Słowacji wydaje się naturalne i oczywiste. Warto jednak uzmysłowić sobie, że jeszcze ponad 150 lat temu fakt jej samodzielnego funkcjonowania nie był sprawą powszechnej dyskusji, a o istnieniu Słowacji i narodu słowackiego rozmawiano zwykle w kontekście prowincji, która zależy od Budapesztu i mogła istnieć jedynie we współpracy z Węgrami lub Czechami. Co ciekawe, inicjatorami budowy i kształtowania tożsamości słowackiej w tym czasie byli ewangeliccy duchow-

¹ Jeśli nie zaznaczono inaczej, pod pojęciem Kościoła rozumiany będzie Kościół katolicki.

ni, a nie reprezentanci większości katolickiej w regionie (Tomaszewski, 2011). Kiedy pod koniec XIX wieku w ramach rozpadającego się imperium austro-węgierskiego wyodrębniono Słowację jako osobny region, jej terytorium pokrywało się w znacznej części z deklaracjami lokalnej ludności o przynależności do Kościoła katolickiego (Zachar Podolinska, Tížik i Majo, 2019). Na Słowację docierały zaledwie słabe wpływy protestanckie, a katolicyzm na jej terenach odgrywał rolę przy określaniu przynależności etnicznej. Nie oznacza to jednak, że religia była podstawą dystynktywnego określania tożsamości Słowaków jako narodu w tym czasie. Przeciwnie, świadczy to o widocznych wpływach katolicyzmu w regionie. Język narodowy był drugim ważnym elementem samoświadomości ówczesnych Słowaków, którzy żyli wśród niemiecko-, czesko- i węgierskojęzycznych sąsiadów (Niedziela, 1995). To jednak szczególnie aktywność katolickich duchownych w XIX wieku zdecydowała o coraz silniejszym poczuciu odrębności narodowej i samoświadomości wśród – głównie wiejskiej i mniej wykształconej – społeczności słowiańskiej na terenie tzw. Węgier Górnych (Kościelak, 2010), która coraz częściej postrzegała się jako słowacka. Stało się tak, mimo że w najbliższym sąsiedztwie istniały liczne społeczności żydowskie (głównie Nitra, Trenčín i Bratysława) oraz zbory luteranckie i cerkwie prawosławne, które również wpływały na tożsamość swoich członków. Niemniej to katolicyzm był nie tylko najliczniej reprezentowanym w tej części Austro-Węgier, ale także najdynamiczniej rozwijającym się wyznaniem (Majo, Kusendová i Benža, 2015). Od tego momentu wyraźnie zaznaczała się obecność Kościoła i duchownych katolickich w przestrzeni politycznej Słowacji, zarówno funkcjonującej jako samodzielne państwo, jak i jako część Czechosłowacji do czasu „aksamitnej rewolucji” i późniejszego podziału na dwa odrębne podmioty – Czechy i Słowację.

Warto jednak pamiętać, że do istnienia samodzielnego państwa słowackiego pod koniec XIX wieku było jeszcze daleko i nie licząc państwa Tisy w latach 1939–1945 (Kościelak, 2010), dopiero od 1993 r. funkcjonuje suwerenna Republika Słowacji.

Słowacki katolicyzm w Czechosłowacji

W okresie funkcjonowania państwa czechosłowackiego (1918–1993) Słowacy uchodzili – w powszechnej opinii – za katolików, zaś Czesi za protestantów. Nie do końca stereotyp ten odpowiadał prawdzie. W laickiej Czechosłowacji od samego początku zakładano rozdział Kościoła od państwa, co zapisano w konstytucji z 1920 r. (Konstytucja Czechosłowacji, 1920) poprzez zrównanie wszystkich wyznań i nadanie obywatelom wolności religijnej, w którą państwo

nie powinno ingerować. Tym sposobem uniknięto wchodzenia w trudne i rodzące potencjalne konflikty w młodym państwie kwestie relacji państwo – kościoły. Niemniej na terenie dzisiejszej Słowacji uznanymi wyznaniem były: Kościół katolicki, Kościół luterński oraz Cerkiew prawosławna, a także społeczność żydowska skupiona wokół lokalnych synagog.

Od 1920 r. Kościół katolicki dążył do podpisania konkordatu z władzami w Pradze, czemu nie sprzyjała koncepcja polityka uznawanego za ojca państwa czechosłowackiego, Tomaša Masaryka. W wyniku kompromisu 29 stycznia 1928 r. podpisany został dokument *Modus Vivendi* między Pragą a Watykanem (concordatwatch.eu, 2021).

Na Słowacji od początku istnienia nowego federacyjnego państwa działały partie polityczne, które wprost wskazywały na swoją religijną proveniencję. Najbardziej znaną było ugrupowanie księdza Andreja Hlinki, czyli Słowacka Partia Ludowa (Slovenská ľudová strana)², tzw. ludacy. W pierwszych dwóch dekadach funkcjonowania państwa czechosłowackiego dysproporcja między wpływami Kościoła katolickiego a liczbą wierzących tego obrządku stopniowo się zwiększała. O ile Czesi niezbyt chętnie włączali się w struktury Kościoła katolickiego, wybierając albo ateizm, albo protestantyzm, o tyle na Słowacji katolicyzm zyskiwał coraz większe wpływy. W 1930 r. jako katolicy deklarowało się aż 76% Słowaków (Zachar Podolinská i in., 2019). W oczywisty sposób sytuacja ta dostrzeżona została przez liderów politycznych, którzy dążyli do wyrażania swoich poglądów na wciąż młodej scenie politycznej Czechosłowacji.

Tym, co ważne dla zrozumienia pozycji tradycji katolickiej na Słowacji, było niejako scementowanie w tym czasie pojęć patriotyzmu, czy wręcz nacjonalizmu, słowackiego z katolicyścią. Od tego momentu były to określenia tożsame i stały się podstawą budowania identyfikacji politycznej i kulturowej mieszkańców tej części państwa czechosłowackiego. Pośrednim efektem takiej koncepcji było ewoluowanie postaw sporej grupy Słowaków bezpośrednio przed wybuchem i w czasie wojny oraz powszechne poparcie dla działań księdza Tiso. Jako lider polityczny i państwowy w tzw. Państwie słowackim (Slovenský štát), posługiwał się ideologią „chrześcijańskiego socjalizmu narodowego”. Za cenę przyjęcia takiej ideologii i współpracy z hitlerowskim reżimem nazistowskim Słowacja stała się samodzielnym, chociaż nie suweren-

² W latach 1925–1938 była wręcz nazywana Słowacką Partią Ludową Hlinki (Hlinkova slovenská ľudová strana, HSLS). Od początku była to partia sprzeciwiająca się powstaniu silnej Czechosłowacji i podkreślająca narodowy charakter i odrębność Słowaków. Jej liderzy głosili nacjonalistyczne hasła i opowiadali się za wzmocnieniem narodowej identyfikacji Słowaków jako narodu.

nym państwem. Pierwszym prezydentem tego państwa został ksiądz katolicki Jozef Tiso, a jedyną państwowotwórczą partią stała się Partia Jedności Narodowej (Strana národnej jednoty), która zjednoczyła ludowców Hlinki i pozostałe siły niekomunistyczne. Ideologia reżimu rządzącego była w dużej mierze inspirowana nauką społeczną Magisterium Kościoła. W słowackim sejmie na fotelach poselskich zasiadał ponad tuzin księży (Trizuljak, 2019). Konsekwencją współpracy słowackiej z III Rzeszą oraz wyraźnie nacjonalistycznego charakteru władzy była m.in. restrykcyjna polityka aryjska w czasie II wojny światowej. Jej uwieńczeniem było uchwalenie 9 września 1941 r. tzw. Kodeksu Żydowskiego, idącego dalej i bardziej szczegółowego niż niemieckie ustawy norymberskie. Państwo słowackie wprowadziło dziwne dodatkowe zakazy: oprócz standardowych antysemitów ograniczeń i pozbawiania majątku Żydzi nie mogli wykonywać patriotycznych utworów muzycznych ani posiadać ich nut, nie mieli prawa do mieszkań z oknami wychodzącymi na główne ulice, zakazano im korzystania z basenów czy łowienia ryb (Krawczyk, 2022). Zachowania Słowaków, wynikające z zachęty ze strony księdza Tisy oraz jego zwolenników, względem osób pochodzenia żydowskiego zostały boleśnie, ale bardzo realistycznie pokazane w filmie zdobywcy Oskara z 1965 r. – *Sklep przy głównej ulicy*³.

W latach 1940–1950 sytuacja religijna na terenie ponownie powołanego do życia państwa czechosłowackiego uległa dramatycznej zmianie. W wyniku działań wojennych zdiesiątkowana została społeczność żydowska (zmniejszyła się o 95% po wojnie). Emigracja, przymusowa lub dobrowolna, spowodowała znaczny ubytek członków Kościoła protestanckiego, a decyzje geopolityczne mocno ograniczały działania Cerkwi prawosławnej. W tej sytuacji najbardziej stabilna wydawała się pozycja katolików, którzy nadal dominowali na Słowacji.

Lata komunizmu 1948–1991 sprzyjały laicyzacji obywateli Czechosłowacji. Na Słowacji dojście do pełnej władzy komunistów od lutego 1948 r. diametralnie osłabiło wpływy i pozycję katolików. O ile w latach 1944–1948 liczyli oni na polityczną współpracę z rządem w Pradze i zachowanie swojej pozycji w tej części Czechosłowacji, o tyle postępująca stalinizacja i wzmocnienie się komunistów pozbawiło takich złudzeń zarówno kler, jak i wierzących Słowaków. Co prawda komuniści deklarowali chęć podjęcia współpracy ze wszystkimi związkami wyznaniowymi w Czechosłowacji, ale w praktyce dążyli do ich całkowitego podporządkowania i potencjalnego umocnienia swoich wpływów w społeczeństwie. W ciągu kilku pierwszych tygodni urzędowania komuniści zlikwidowali większość prasy wydawanej przez związki wyznaniowe, w tym

³ Film z 1965 r. w reżyserii Jána Kadára i Elmara Klosa z główną rolą polskiej aktorki Idy Kamińskiej pt. *Obchod na korze*.

główne gazety katolickie na Słowacji, oraz znacjonalizowali wydawnictwa należące do związków wyznaniowych. Stopniowo nacjonalizowano majątki kościelne, wprowadzono cenzurę listów duszpasterskich, zakazano głoszenia rekolekcji i organizowania spotkań z młodzieżą, a następnie powołano ruch postępowych katolików – prorządową Akcję Katolicką, której działalności sprzeciwiali się słowaccy biskupi (Lubicz Miszewski, 2016). W 1950 r., na mocy ustawy nr 112.1950 z 14 lipca, rząd komunistyczny zgodził się na otwarcie jednego wydziału teologicznego w Czechosłowacji, na uniwersytecie w Bratysławie. W tym samym czasie liczba pozostałych wydziałów teologicznych i seminariów spadła o 90%. Było to tylko pozorne ustępstwo władz na rzecz katolików, któremu towarzyszyło jednoczesne, nienagłaśniane likwidowanie zakonów męskich i żeńskich. Przez cały okres funkcjonowania komunistycznego państwa czechosłowackiego związki wyznaniowe i ich członkowie, w tym laikat i duchowni katolicy, byli inwigilowani, a aktywność religijna stała się obiektem nieustannej uwagi służb specjalnych.

Istniał co prawda tzw. Kościół podziemny (Boryszkowski, 2002), którego liderami byli Silvestr Krčmér i Vladimír Jukl, pełniący funkcję opozycyjnego środowiska katolickiego względem władzy komunistycznej. Jedną z zasad działalności tego Kościoła było unikanie bezpośredniej krytyki reżimu komunistycznego i poświęcenie się przede wszystkim opiece duchowej nad świeckimi katolikami. Członkowie tego Kościoła, poza normalnym uczestnictwem w nabożeństwach, spotykali się także prywatnie i szerzyli chrześcijański samizdat, uczestniczyli w pielgrzymkach, a ich dzieci zakładały podobne kręgi w szkołach średnich. Liderzy Kościoła podziemnego szukali także kontaktów z polskimi duchownymi oraz czeską opozycją, licząc na wsparcie z ich strony oraz możliwość rozszerzenia prowadzonej działalności. Dwa najważniejsze zgromadzenia publiczne, które uzyskały znaczenie polityczne i sygnalizowały zbliżający się upadek komunizmu – legendarna pielgrzymka na Velehrad w 1985 r. i świeczkowa manifestacja z 1988 r. (Szumiło, 2020) – były bezprecedensowe właśnie dzięki mobilizacji katolików za pośrednictwem Kościoła podziemnego. Ważną inicjatywą, jaka świadczy o budzącym się w drugiej połowie lat 80. oporze antykomunistycznym i jednoczeniu się środowisk katolickich i opozycyjnych, która wyszła ze środowiska Kościoła podziemnego, była zawierająca przeprosiny deklaracja dysydentów z 1987 r., dotycząca deportacji Żydów. Oświadczenie, którego inicjatorami byli František Mikloško i Ján Čarnogurský (Šimečka, 2019), stanowiło pośrednią krytykę ustroju wojennego państwa słowackiego i wyznaczyło kierunek, w którym zmierzał słowacki katolicyzm polityczny po listopadzie 1989 r. – bliżej „zasady katolickości”, dalej od „zasady narodowościowej” (Čarnogurský, 2007).

Stosunek partii politycznych do relacji z Kościołem katolickim po 1993 r.

Wyraźna zmiana w położeniu wiernych i związków wyznaniowych nastąpiła dopiero wraz z „aksamitną rewolucją” 1989 r. Podział w 1993 r. państwa czeskosłowackiego na dwie odrębne struktury spowodował zmiany w statystykach ogólnopństwowych, w wyniku czego Słowacja zaczęła być słusznie postrzegana jako państwo z katolicką większością. Wznowione zostały publikacje religijne i możliwa była otwarta działalność odradzających się albo wracających do jawnej działalności związków wyznaniowych. Wyraźnie zwiększała się liczba osób zainteresowanych rozwojem duchowym i religijnym. Rosła aktywność środowisk katolickich, które coraz częściej organizowały swoje publiczne spotkania, łącząc je z promocją ewangelizacji i zachęcając do działalności w ramach Kościoła katolickiego (Juran i Martin, 2020). Od tego czasu stopniowo zaczęły pojawiać się przedszkola i szkoły katolickie, działać katolickie hospicja, jak również katolickie domy dla bezdomnych i innego typu katolickie instytucje wspierające najuboższych. Możliwe było także oficjalne funkcjonowanie partii, które odwoływały się do wartości chrześcijańskich i apelowały do katolickich Słowaków jako swoich potencjalnych wyborców. Przykładem takiej partii był Ruch Chrześcijańsko-Demokratyczny (KDH) (Kresťanskodemokratické hnutie), której struktury regionalne budowali dotychczasowi działacze Kościoła podziemnego)⁴ (Barański i Tyrała, 2018).

Cechą sceny politycznej Słowacji od trzech dekad jest jej znaczne rozdrobnienie i niestabilność. Istnieje spora grupa partii, które charakteryzuje dość krótki okres funkcjonowania i niewielki stopień poparcia wyborców. Ich niszowość, wikłanie się w niestabilne alianse polityczne oraz niezdolność do podjęcia działań na większą skalę prowadzi do znacznego osłabienia słowackiej sceny politycznej (Zenderowski, 2004).

W pierwszym okresie, czyli w latach 1992–2000, można wskazać na wyraźną dominację Ruchu na rzecz Demokratycznej Słowacji (Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko, HZDS) oraz częste zmiany, jakim podlegały pozostałe partie słowackie (Žarna, 2019). HZDS był nie tylko dominującą słowacką partią ostatnich lat XX wieku, ale także partią rządzącą, i to rządzącą przy użyciu metod znajdujących się na pograniczu demokracji, a nawet czasem przekraczających tę granicę⁵. Wyrosła ona na bazie istniejącej wcześniej

⁴ Pierwszym przewodniczącym słowackiego KDH został Ján Čarnogurský, który pełnił tę funkcję przez 10 lat. KDH jest partią chadecką, centrowo-prawicową, mocno akcentującą wartości chrześcijańskie.

⁵ Lata 1993–1998 – okres rządów Vladimíra Mečiara (z przerwą na rząd Jozefa Moravčíka w 1994 r.), czyli lidera partii HZDS.

KDH oraz wzbogaciła swój program o nacjonalistyczne, antyeuropejskie treści i dążenie do autorytarnego sposobu rządzenia. Pojęcie „mečiaryzm”, od nazwiska lidera HZDS oraz ówczesnego premiera, stało się określeniem stosowanym wobec „miękkiej” władzy autorytarnej na Słowacji, czyli jeszcze nie dyktatury, ale już nie demokracji (Czyż, 2018). Mimo niedemokratycznych metod i dążenia do dominacji politycznej w pierwszych latach rządów Mečiara doszło do wielu zmian, które korzystnie wpłynęły na odbudowującą się pozycję związków religijnych na Słowacji, w tym Kościoła katolickiego. Obowiązująca do dziś słowacka Konstytucja z 1 września 1992 r. już w art. 1 ust. 1 odnosi się do kwestii religii, mówiąc, że Republika Słowacka, będąc państwem suwerennym, demokratycznym i prawnym, nie jest związana żadną ideologią ani religią. Przy czym jednocześnie w preambule odwołuje się do „poczucia cyrylo-metodyjskiego dziedzictwa duchowego”, a więc do wartości jednoznacznie chrześcijańskich.

Według słowackiej Konstytucji (*Konstytucja Republiki Słowackiej*, 2003)⁶ Kościoły i związki wyznaniowe, które zdefiniowano jako dobrowolne zrzeszenie się osób tej samej wiary religijnej w organizację mającą własną strukturę, organy, przepisy wewnętrzne i obrzędy” (§ 4 ust. 1), są równorzędne wobec prawa (§ 4 ust. 2) i państwo może z nimi zawierać umowy o wzajemnej współpracy (§ 4 ust. 5). Mają ponadto prawo m.in. do stowarzyszania się, tworzenia wspólnot, zakonów i innych towarzystw (§ 4 ust. 3), do zarządzania swymi sprawami (§ 5 ust. 2), i w celu realizacji swej misji m.in. do swobodnego określania swej nauki religijnej i obrzędów, nauczania religii, kształcenia pracowników duchownych i świeckich we własnych placówkach edukacyjnych, tworzenia i prowadzenia instytucji celowych, posiadania majątku ruchomego i nieruchomego, prowadzenia działalności wydawniczej, zakładów działających w obszarze służby zdrowia i opieki społecznej, utrzymywania stosunków z kościołami i związkami wyznaniowymi z zagranicy (§ 6 ust. 1). Księża zyskali możliwość pełnienia swej posługi w domach dziecka, więzieniach, jednostkach wojskowych, szpitalach, domach opieki społecznej itp. (§ 9 ust. 1). Ustawa gwarantuje każdemu prawo do swobodnego wyznawania swej religii lub wiary, nie tylko samodzielnie i prywatnie, lecz także wspólnie z innymi i publicznie, poprzez uczestnictwo w nabożeństwach, nauczanie, udział w czynnościach religijnych i zachowanie obrzędów, prawo do zmiany wyznania lub pozostawania w stanie bez wyznania (§ 1 ust. 1) i do szerzenia wiary religijnej (§ 1 ust. 2). Zabroniono zmuszania do wyznawania jakiegokolwiek religii lub pozostawania bez wyznania (§ 1 ust. 3). Aby dany Kościół czy związek wyznaniowy mógł zostać zarejestrowany, konieczne są podpisy minimum 20 tys. osób, deklarujących

⁶ Konstytucja była dwukrotnie od tego czasu nowelizowana (w 2000 i 2007 r.).

przynależność do niego, przy czym nowelizacja ustawy z 2007 r. wprowadza również wymóg deklaracji ze strony tych osób, iż poznają „podstawowe prawdy wiary i naukę” danej wspólnoty religijnej (§ 12).

Wybory w 1998 r. i przegrana partii Mečiara pozwoliły na nowy układ, z którego skorzystali duchowni i Kościół na Słowacji⁷. Relacje między hierarchami a liderami HZDS zmieniły się od 1992 r. i od pewnego czasu wskazywały na znaczny rozdźwięk, czego przykładem była próba podjęta przez działaczy partyjnych związanych z ówczesnym rządem zdyskredytowania biskupa Rudolfa Baláža, ordynariusza diecezji bańsko-bystrzyckiej, przez namowę do sprzedaży dzieł sztuki z kurii biskupiej.

W drugim okresie, czyli w latach 1998-2006, po zakończeniu rządów Mečiara i powstaniu nowego układu politycznego na Słowacji po 1998 r.⁸, decyzja o zawarciu konkordatu zapadła szybko. Stało się to możliwe dzięki utworzeniu gabinetu, w skład którego wchodziły dwa relewantne chrześcijańskie ugrupowania – Ruch Chrześcijańsko-Demokratyczny (Kresťanskodemokratické hnutie KDĤ) i Słowacka Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna – Partia Demokratyczna (Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana, SDKÚ – DS). Pierwsze z nich to ugrupowanie konserwatywne, umiarkowane nacjonalistyczne, silnie orientujące się na wartości tradycyjne, o wyraźnie chrześcijańskiej tożsamości. W programie wyborczym podkreślało wkład Kościołów i związków wyznaniowych w duchowy i materialny rozwój człowieka i społeczeństwa oraz rozwój wartości etycznych i kultury na Słowacji, jak również akcentowało potrzebę kultywowania tradycyjnych i chrześcijańskich wartości, także na niwie ogólnoeuropejskiej. Partia postulowała też zakończenie procesu regulacji stosunków między państwem a Kościołami i związkami wyznaniowymi oraz zawarcie „zaległych” umów między Słowacją a Stolicą Apostolską.

Konkordat podpisano w Watykanie 24 listopada 2000 r., a wyrażenie przez słowacki parlament zgody na jego ratyfikowanie nastąpiło już 30 listopada 2000 r. „Za” głosowało wówczas 100 spośród 113 obecnych na sali posłów. Na Słowacji zdecydowano się na przyjęcie wariantu, w którym zawarto ze Stolicą Apostolską umowę podstawową, poruszającą kwestie ogólne, uzupełnioną przez przyjęcie czterech umów cząstkowych, regulujących kwestie bardziej szczegółowe (Šabo, 2006). Niemniej dalsze losy przepisów prawnych regulu-

⁷ W czasie wyborów 1998 r. przeciwko Mečiarowi opowiedziała się wyraźnie hierarchia Kościoła katolickiego na Słowacji. Krótco przed tym grupa słowackich biskupów przebywała z wizytą *ad limina* w Rzymie. Tam z krytyką polityki Mečiara wystąpił przewodniczący Konferencji Episkopatu Słowacji bp Rudolf Baláž. Spowodowało to bardzo ostrą reakcję rządowych mediów, które w komunistycznym stylu zaczęły atakować Kościół na Słowacji.

⁸ Wybory zgodnie z decyzją parlamentu Słowacji odbyły się w dniach 25–26 września 1998 r.

jących relacje państwa i Kościoła okazały się zbyt kontrowersyjne dla części Słowaków. Między innymi działania ówczesnych partii koalicyjnych oraz ich mariaż z hierarchami oraz uległość wobec środowisk katolickich nie podobały się większości wyborców, co doprowadziło w 2006 r. do kryzysu rządowego i stało się przyczyną rozpadu ówczesnej koalicji rządzącej z premierem Mikulášem Dzurindą na czele, czego skutkiem były przedterminowe wybory parlamentarne (Pałka-Szyszlak, 2012).

Jedną z najważniejszych ówczesnych partii politycznych tworzących rząd było ugrupowanie KDĽ, które od pierwszych wolnych wyborów było zawsze obecne w parlamencie, wchodząc w koalicje rządowe. Ponadto posiadało stabilną bazę głęboko wierzących wyborców, choć pojawiają się opinie, że silne przywiązanie do konserwatywnej tożsamości katolickiej stanowiło czynnik ograniczający możliwości ekspansji Ruchu na rynku wyborczym (Kopeček i Spáč, 2010). W przypadku SDKÚ – DS, która pojawiła się na słowackiej scenie politycznej w 2000 r., chrześcijańskie elementy tożsamości były znacznie mniej widoczne. Jej przynależność do rodziny partii chadeckich była związana głównie z jej pochodzeniem, kiedy ugrupowanie to lokalizowano na prawej stronie sceny politycznej i definiowano jako skupiające liberałów, chrześcijańskich demokratów i konserwatystów. Z czasem przeważały w nim elementy liberalne i ugrupowanie to stało się atrakcyjne dla osób młodych, mieszkających w mieście, wykształconych, bez silnych związków z Kościołem, należących do klasy średniej i pozytywnie oceniających reformy wprowadzone przez SDKÚ – DS. W programie wyborczym z 2010 r. prawie brak było wątków wskazujących na chrześcijańską tożsamość partii⁹ (Barański i Tyrała, 2018).

Kolejny, trzeci okres polityki słowackiej to lata 2006–2010 i 2012–2019¹⁰, czyli wygrana i rządy partii Kierunek – Socjaldemokracja (Sociálna demokracia, SMER) Roberta Ficy. Powstała w 1999 r. partia określała się jako lewicowa¹¹, ale po zwycięskich wyborach parlamentarnych w czerwcu 2006 r. Fico

⁹ W tym czasie orientację chrześcijańsko-demokratyczną deklaruje również Partia Węgierskiej Koalicji (SMK), choć jest to przede wszystkim ugrupowanie etniczne, zorientowane na obronę interesów mniejszości węgierskiej, jak również Ruch na rzecz Demokratycznej Słowacji (HZDS) Vladimira Mečiara.

¹⁰ Lata 2006–2010 i 2012–2019 to okres rządów Roberta Ficy, z krótką, zaledwie dwuletnią przerwą na rząd Ivety Radičovej w latach 2010–2012, która reprezentowała Słowacką Unię Chrześcijańską i Demokratyczną – Partię Demokratyczną (Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana, SDKÚ – DS).

¹¹ 1 marca 2003 r. do SMER dołączyła Partia Porozumienia Obywatelskiego, a 1 stycznia 2005 r. zakończył się proces integracji SMER z innymi lewicowymi formacjami – przyłączyły się wówczas trzy ugrupowania: Partia Demokratycznej Lewicy, Socjaldemokratyczna Alternatywa i Socjaldemokratyczna Partia Słowacji. Od tej pory występowały jako jeden twór polityczny, a z czasem zmodyfikowano jedynie nazwę partii kierowanej przez Roberta Fico.

zaprosił do koalicji partię Mečiarera oraz nacjonalistów Jána Sloty ze Słowackiej Partii Narodowej (Slovenská národná strana, SNS). Z tego powodu Słowacja znalazła się w ogniu krytyki za styl rządzenia, naruszanie zasad wolności słowa czy łamanie praw mniejszości narodowych, zwłaszcza mniejszości węgierskiej. Zawarcie sojuszy między liderami HZDS i SMER nie było wielkim zaskoczeniem, gdyż obie partie i ich liderów politycznie łączyło wiele, zaś różnica między tymi partiami miała głównie charakter pokoleniowy: elektorat Ficy to dzieci wyborców Mečiarera. Partie łączył też komunistyczny rodowód przywódców (obaj liderzy byli w młodości członkami Komunistycznej Partii Czechosłowacji), prosocjalna retoryka, nacjonalizm, etatyzm, klientelizm, rusofilstwo i skłonności autorytarne (Kaczorowski, 2018). Warto przypomnieć, że partia HZDS, mimo fatalnej opinii za granicą, wygrała wybory zarówno w 1998, jak i 2002 r. i nie odzyskała władzy tylko dlatego, że nie miała z kim utworzyć koalicji rządowej. W końcu zniechęceni wyborcy przerzucili głosy na SMER, który przejął władzę po ośmiu latach rządów centroprawicy (1998–2006), skupionej wokół Mikuláša Dzurindy.

Innym przykładem wykorzystania narracji katolickiej do zbitcia kapitału politycznego jest działalność Anny Záborskiej, która reprezentując najpierw Chrześcijański Ruch Demokratyczny, a następnie partię Kresťanská únia, jest od 2004 r. nieprzerwanie słowacką europosłanką (europarl.europa.eu, 2022). Obecnie należy ona do partii OĽaNO. Jako lekarka zabiera głos w sprawach aborcji i co pół roku (bo po takim okresie może ponownie składać wnioski na ten temat) proponuje nowy, restrykcyjny projekt ustawy antyaborcyjnej, motywując to swoją wiarą. Co więcej od 2021 r. jest pełnomocnikiem rządu słowackiego do spraw ochrony wolności wyznania lub przekonań (ECPM, 2021), co jest kpiną z urzędu, bo kobieta ta jest znana powszechnie jako zdeklarowana katolicka konserwatystka (Slovak Spectator, 2021). Wielokrotnie zarówno na forum Parlamentu Europejskiego, jak i w wypowiedziach dla słowackich mediów mówiła o swoim sprzeciwie wobec polityki równoprawnego traktowania związków partnerskich, przestrzegania praw osób reprezentujących mniejszości seksualne i uchwalania przepisów, które gwarantowałyby kobietom taką samą pozycję zawodową i społeczną jak mężczyznom (Sephen-son, 2005). Trudno także nie odnieść wrażenia, że większość jej wypowiedzi na tematy związane z funkcjonowaniem kobiet w przestrzeni publicznej jest mocno nieobiektywna. Zaborska dość instrumentalnie wykorzystuje w swoich krytykach konserwatywno-katolickie poglądy.

W kontekście zarysowanego problemu cynicznego wykorzystania Kościoła i współpracy lub jej braku z nim warto przypomnieć, że Robert Fico od dawna znany jest z antyklerykalizmu i w swoim programie stanowczo głosi całkowity rozdział Kościoła od państwa (Hunková, 2012; Benedikovičová,

2014). Wskazywał on, że Kościół katolicki na Słowacji jest finansowany przez państwo – rocznie jest to ok. 400 mln koron (44 mln zł). Ponadto korzysta z różnych ulg podatkowych, m.in. nie płaci podatku od darowizn, podatku dochodowego od kwest wśród wiernych, a także cła od darów zagranicznych, jeśli zadeklarowano ich niekomercyjne zastosowanie (wyborcza.pl, 2003). SMER i jego przedstawiciele protestowali również przeciwko „tworzeniu na Słowacji państwa klerykalnego”, które zdaniem ugrupowania wspólnie z Kościołem forsuje współrządzący Ruch Chrześcijańsko-Demokratyczny (KDH). Zarzuty dotyczyły zwłaszcza ustaw okołokonkordatowych, które m.in. wprowadzały w szkołach obowiązkowe lekcje religii oraz obowiązek finansowania przez państwo szkół przykościelnych. Chadecy chcieli również, by np. adwokaci mogli z „powodów sumienia” odmówić prowadzenia spraw rozwodowych, a lekarze wykonywania niektórych badań i zabiegów. Opowiadają się też przeciwko forsowanej przez SMER ustawie antydyskryminacyjnej, która ma zapewnić równouprawnienie m.in. mniejszości seksualnych.

Po trzech dekadach transformacji polityczno-społecznej i kulturowej religijność w społeczeństwie słowackim pozostaje na względnie stabilnym poziomie. Dotyczy to – z pewnymi zastrzeżeniami – również środowisk młodzieżowych. Zmiany w strukturach społecznych na Słowacji zachodzą znacznie szybciej niż zmiany w sferze aksjologicznej (Štefaňák, 2021). Mimo znacznej korupcji wśród polityków, rozwoju populizmu przedstawiciele głównych partii politycznych oraz działań zmierzających do ograniczenia demokracji na Słowacji przez poszczególne rządy (Colson, 2016; Tomek, 2017), których wyrazem było np. morderstwo Jana Kuciaka w 2018 r., słowacki Kościół katolicki unika udziału w bezpośredniej debacie politycznej i zajmowania stanowiska wobec problemów, z jakimi boryka się państwo. Duchowni słowaccy nie potępiają oficjalnie zachowań przedstawicieli władzy i nie wskazują wiernym „grzechów” liderów poszczególnych partii. Nie znaczy to jednak, że środowiska katolickie nie są świadome moralnie nagannej postawy słowackich polityków i ich działań sprzecznych z oficjalnie głoszonymi hasłami chrześcijańskich wartości.

Świadczy o tym m.in. wydana w 2015 r., czyli w czasie rządów Roberta Fico, książka *Radosť evanjelia na Slovensku (Pokus o analýzu katolíckej cirkvi)* [po polsku *Radość ewangelizacji na Słowacji (Próba analizy Kościoła katolickiego)*], napisana przez Františka Mikloško, znanego i popularnego na Słowacji katolickiego dysydenta z czasów przed „aksamitną rewolucją”, oraz Karola Moravčíka, katolickiego księdza i teologa¹². Nie jest to praca naukowa,

¹² W 2019 r. ukazała się druga część tej książki pt. *Radosť evanjelia na Slovensku II (Fakty a názory)* [*Radość ewangelizacyjna na Słowacji II (Fakty i opinie)*], tym razem pod redakcją K. Moravčíka i J. Žuffa.

ale uwagi w niej zawarte pokazują główne wyzwania dla Kościoła na Słowacji w kolejnych latach. Podobnie jak w przypadku pozostałych państw Europy, autorzy wskazują na kryzys powołań, nie dość konsekwentne wdrażanie nauki papieża oraz polityczne alianse hierarchów z politykami partii rządzącej. Podkreślają też rytualizację katolicyzmu na Słowacji oraz odejście od działań prospołecznych Kościoła katolickiego, które widoczne były wyraźnie w latach 90. (Moravčík, Prachár i Zaňko, 2015). Nie są to zatem inne problemy niż te, które obserwujemy w pozostałych katolickich państwach tej części Europy. Trzeba pamiętać, że Słowacja wciąż pozostaje w cieniu własnej historii oraz pamięci o państwie księdza Tiso i jego nacjonalistycznym charakterze, w którym alianse Kościoła i władzy doprowadziły do wykluczenia z życia społecznego sporą grupę ówczesnych obywateli.

Wydanie tej ważnej pozycji zbiegło się w czasie z innym wydarzeniem, które poruszyło kwestie religijności katolików na Słowacji i ich stosunku do polityki. W lutym 2015 r. miało miejsce referendum, którego inicjatorem było katolickie stowarzyszenie Sojusz na rzecz Rodziny (Aliancia za Rodinu, AZR), w sprawie ochrony rodziny (tzw. *Referendum o rodine*), w czasie którego Słowakom zadano trzy pytania natury społeczno-obyczajowej. Pierwsze z nich miało związek z ustanowieniem konstytucyjnego zakazu zawierania małżeństw przez osoby tej samej płci przez potwierdzenie, iż pojęcie „małżeństwo” jest zarezerwowane wyłącznie dla związku kobiety i mężczyzny. Ewidentnie stało ono w sprzeczności z Konstytucją Słowacji z 1992 r. i takie też stanowisko zajął Sąd Konstytucyjny. Drugie pytanie odnosiło się do zakazu przysposobienia (adopcji) dzieci i ich wychowywania przez pary lub grupy osób tej samej płci. Trzecie pytanie wiązało się z możliwością odmowy uczęszczania przez dzieci na lekcje, podczas których omawia się zachowania seksualne lub kwestię eutanazji, jeżeli rodzice lub same dzieci nie zgadzają się z treściami nauczania (Kuźelewska, 2018). Reakcja na referendum potwierdziła liberalny stosunek do spraw obyczajowych, zaś obywatele w większości zbojkotowali głosowanie: frekwencja była zbyt niska, by uznać je za ważne. Poruszone w pytaniach sprawy były bowiem już rozwiązane prawnie, a charakter referendum i debata wokółreferendalna miały wskazać jedynie na moralne, etyczne i religijne opinie środowisk katolickich. Głównym celem AZR związanym z referendum była zmiana nastawienia obywateli do wartości rodzinnych i bardziej konserwatywnego podejścia do związków formalnych (tj. małżeństw zawieranych w Kościele katolickim) (Sekerák, 2018). Referendum z 2015 r. świadczyło o pewnym dystansie Słowaków do radykalnych inicjatyw katolickich i dość dużym przywiązaniu do Masarykowej idei laickiego państwa (Čapek, 2015).

Dzisiejsza sytuacja, czyli katolicy i Kościół katolicki na Słowacji

Jak wynika z dotychczasowych rozważań, pomimo deklaracji o przynależności do Kościoła katolickiego religijny filar słowackiego społeczeństwa okazał się popękany i ulegający coraz większej liberalizacji w ciągu ostatnich trzech dekad. Oficjalnie do Kościoła rzymskokatolickiego należy obecnie aż 3,04 mln ludzi na Słowacji, tj. 55,8% obywateli – dla porównania w 2011 r. było ich 3,347 mln, czyli 62%. Na Słowacji, gdzie katolicka większość jest równie wyraźna jak w Polsce, Kościół nawet w części nie odgrywał po wojnie tak wielkiej roli społecznej. Nie zmieniło się to także po podziale państwa czechosłowackiego i odbudowie struktur słowackiego duchowieństwa po 1993 r. Działo się tak, jak wspomniano, z dwóch powodów: pierwszym jest faszystowska przeszłość uosabiana przez prezydenta państwa słowackiego w czasie II wojny światowej, Józefa Tisę, drugim fakt, że reżim komunistyczny wprawdzie uciskał Kościół, jednak ten w większej części mu ulegał i współpracował z nim, a tylko mniejszość katolicka schroniła się w podziemiu.

Dominację osób deklarujących przynależność do Kościoła czy związku wyznaniowego wśród mieszkańców Słowacji potwierdzają wyniki badania European Values Study (2020) przeprowadzonego w latach 1991, 1999, 2008 oraz spisu powszechnego na Słowacji w 2021 r. (Spis powszechny na Słowacji, 2022), podczas których jako takie określiło się odpowiednio 71,6%, 76,9% i 75,3%. Równocześnie od trzech dekad notowany jest wzrost odsetka bezwyznaniowców (Swadźba, 2015). Podobnie jak w przypadku innych państw, np. Polski czy Czech, również na Słowacji występują dysproporcje w religijności mieszkańców poszczególnych części kraju, choć nie są one zbyt wielkie. Największy odsetek wierzących w strukturze mieszkańców notowany jest na wschodzie, najniższy – w dużych miastach, przede wszystkim na południu i w środkowej Słowacji (Moravčíková i Cipár, 2010), aczkolwiek Słowacy pytani wprost o swoją religijność udzielają odpowiedzi rozbieżnych z oficjalnymi statystykami. Według danych z 2011 r. na Słowacji było ok. 725 tys. osób deklarujących się jako katolicy (13,4%), zaś badania z 2021 r. wskazują, że liczba ta zmniejszyła się o 300 tys. (*Dennik N*, 2022).

Na Słowacji rozwiązaniem dotyczącym sytuacji Kościołów i związków wyznaniowych jest pozostawienie kwestii ich działalności w gestii Ministerstwa Kultury, w ramach którego istnieją wydziały zajmujące się tymi zagadnieniami. Kompetencje, do których należy m.in.: opracowywanie projektów przepisów prawnych regulujących sytuację Kościołów i związków wyznaniowych, prowadzenie ich rejestracji, administrowanie środkami finansowymi przeznaczonymi dla Kościołów i związków wyznaniowych, rozpatrywanie i zatwierdzanie

budżetów Kościołów i związków wyznaniowych, opracowywanie materiałów analitycznych i informacyjnych, zostały powierzone instytucji świeckiej.

Ministerstwo Kultury z końcem 2019 r. zmieniło swoje wytyczne co do finansowania związków wyznaniowych, w tym głównie Kościoła katolickiego, którego wysokość uzależniło m.in. od liczby wiernych czy poziomu inflacji. Jest to wynik toczącej się od 2011 r. dyskusji o konieczności uniezależnienia finansów Kościoła katolickiego od państwa i w ramach jego autonomii powiązania budżetu z ofiarami od wiernych (Kolko peňazí, 2022). Ministerstwo wskazało ponadto, że Kościół katolicki powinien lepiej gospodarować swoim majątkiem i czerpać z niego zyski, ponieważ niewłaściwe jest, aby dotacja dla związku wyznaniowego była wyższa od np. dotacji na funkcjonowanie teatrów na Słowacji (Revízia výdavkov, 2020). Budziło i nadal budzi to sprzeciw ze strony hierarchów słowackiego Kościoła katolickiego, którzy szukają poparcia wśród polityków nowo powstających partii przed kolejnymi wyborami (Martinický, 2021).

Jak wynika z działań choćby Ministerstwa Kultury, współczesna legitymacja Kościoła do pełnienia roli siły społecznej jest słabsza niż w Polsce (Krawczyk, 2014), a państwo słowackie i jego instytucje dążą do zachowania rozdziału od Kościoła. Takie działania cieszą się poparciem Słowaków, których deklaracje religijne nie stoją w sprzeczności z chęcią utrzymania świeckiego charakteru państwa (Nicholsonová, 2020). Skandal z arcybiskupem Janem Sokolem, któremu udowodniono współpracę z bezpieką (StB), a który o swojej przeszłości publicznie kłamał, jest podważeniem wiarygodności Kościoła¹³ (Wiara. pl, 2007). Mimo tego kryzysu oraz dążenia do zmiany zasad finansowania związków wyznaniowych żadna słowacka partia nie odważy się oficjalnie wypowiedzieć wojny Kościołowi, ale tylko jedna wypisuje na swoich sztandarach konserwatywne zasady zgodne z jego nauczaniem (to nie przypadek, że chadecy z partii założonej przez Jána Čarnogurskiego¹⁴ mieli przez lata najmniejszą reprezentację w słowackim parlamencie) (Šimečka, 2007). Inne partie nawiązują raczej do tradycji państwa narodowego, a zatem historycznego powiązania z katolicyzmem lub jego duchownych liderów, którzy stają się patronami współczesnych organizacji.

Nie znaczy to, że partie i ich liderzy nie szukają poparcia wiernych oraz hierarchów katolickich. Zwykle jednak nie czynią tego w tak oczywisty spo-

¹³ Wprawdzie po miesiącach zaprzeczeń, 27 lutego 2007 r., biskup przyznał się do współpracy z czechosłowackimi służbami specjalnymi, jednak nadszarpniętego autorytetu samego Sokola, jak i wspierających go hierarchów wśród słowackich katolików nie udało się odbudować.

¹⁴ Słowacki działacz opozycyjny i do 2002 r. lider Ruchu Chrześcijańsko-Demokratycznego (Kresťanskodemokratické hnutie, KDĽH), który mimo przejścia na emeryturę i oficjalnego wycofania się z działalności publicznej do dzisiaj jest jednym z komentatorów życia politycznego.

sób, jak w Polsce. W czasie ostatniej kampanii do wyborów parlamentarnych na Słowacji w 2020 r. założenia katolickiego konserwatyizmu podkreślało w swoich wystąpieniach wielu członków partii Zwyczajni Ludzie i Niezależne Osobowości (Obyčajní Ľudia a nezávislé osobnosti, OĽaNO)¹⁵. Na listach wyborczych tego ugrupowania w 2020 r. znaleźli się przedstawiciele mniejszych partii i stowarzyszeń, m.in konserwatywno-katolickiej partii KU, a spośród świeżo upieczonych posłów mniej więcej jedna trzecia przedstawiała się jako „kandydaci chrześcijańscy” (Chmiela, 2020). Kandydaci na posłów jednoznacznie opowiadali się za powrotem do katolickiej wykładni prawa na Słowacji, antyaborcyjnego stanowiska oraz zwiększenia wpływu religii na funkcjonowanie państwa.

Do ciekawszych – z uwagi na wykorzystanie narracji katolicko-narodowej – partii, które od 2020 r. współtworzą słowacki parlament, można zaliczyć działającą od 2015 r. partię Jesteśmy rodziną (Sme rodina) Borisa Kollára, która ponoć reprezentuje tradycyjne rodzinne wartości¹⁶. Innym tego typu ugrupowaniem jest Partia Ludowa Nasza Słowacja (Ľudová strana Naše Slovensko, LSNS), do której należą osoby podważające Holokaust i nieukrywające bezkrytycznego podziwu dla ustroju państwa słowackiego w czasie wojny. Jej liderem jest Marian Kotleba, znany także ze swoich ultranacjonalistycznych poglądów (Kokot, 2018; Grzesiczak, 2020). Sama partia promuje zaś antyunijne, antyamerykańskie i prorosyjskie postawy. Domaga się również przeprowadzenia referendum w sprawie wystąpienia Słowacji z NATO, uznając pakt za organizację przestępczą.

Także Kościół katolicki na Słowacji unika potępienia liderów i partii, które odwołują się do haseł faszystowskich, ksenofobicznych czy homofobicznych (Nicák, 2020).

Wraz ze wzrostem aktywności i wpływów partii nacjonalistycznych powołujących się na katolicyzm obywateli widocznie spada jednak aktywność Słowaków w strukturach laikatu oraz organizacji katolickich w ostatnich latach. Duchowni katolicy jako jedną z przyczyn odejścia części wiernych od konserwatywnej nauki chrześcijańskiej wskazują pandemię i zamknięcie świątyń, które odzwyczaiło część Słowaków od regularnego uczestnictwa w życiu Kościoła (Šlesatiaková, 2022). Socjologowie zaprzeczają jednak, aby pandemia i lockdown były głównymi przyczynami laicyzacji Słowaków i wskazują za-

¹⁵ OĽaNO jako partia polityczna funkcjonuje od 2011 r., a jej liderem jest populistyczny Peter Pellegrini. Partia powoli buduje coraz bardziej stabilną grupę wyborców, a po wyborach w 2020 r. utworzyła wspólny rząd z partią Igora Matoviča.

¹⁶ Lider partii słynie z dość swobodnego prowadzenia się i tego, że ma dwanaścioro dzieci (pięć córek i siedmiu synów) z dziesięcioma partnerkami. Nie przeszkodziło mu to w karierze politycznej i po 2020 r. został przewodniczącym słowackiego parlamentu.

interesowanie innymi związkami wyznaniowymi, które w tym samym czasie rosło. Co więcej, zauważają, że wizyta papieża Franciszka w dniach 12–15 września 2021 r., uznawana za wielkie wydarzenie polityczne i społeczne na całej Słowacji, była swoistą przeciwwagą dla ograniczonej aktywności religijnej w czasie pandemii i powinna dać nowy impuls do działalności ewangelizacyjnej wśród wierzących (Pędziwol, 2021). Ponadto socjologzy zwracają uwagę na rozdźwięk między słowami papieża o tolerancji i pomocy słabszym w czasie tej wizyty a stosunkiem słowackiego duchowieństwa katolickiego m.in. do przedstawicieli mniejszości romskiej, osób homoseksualnych czy uchodźców oraz ich poparciem dla polityków o skrajnie nietolerancyjnych poglądach.

W kontekście polityki słowackiej wobec katolików ciekawa była sytuacja związana z wizytą papieża Franciszka, która obrazuje niekonsekwencję działań Kościoła oraz wpływ skrajnych poglądów na decyzje episkopatu. Podobnie jak w Polsce, wśród Słowaków funkcjonowała w tym czasie dość silna i wpływowa grupa antyszczepionkowców¹⁷ (Globsec, 2020). Co więcej, wypowiedzi polityków radykalnych partii i części duchowieństwa stały w sprzeczności ze stanowiskiem nie tylko Watykanu, ale także słowackiego rządu, o konieczności powszechnych szczepień przeciw COVID-19¹⁸ (Dębiec, 2021; Hoferek, 2021). Wiele osób, powołując się na autorytet lokalnych duchownych oraz informacje dostępne na stronach katolickich grup czy w mediach społecznościowych, odrzucała obowiązek noszenia maseczek i przestrzegania ograniczeń wynikających z epidemii. Dlatego słowackie społeczeństwo było nieco rozczarowane utrudnieniami związanymi z trwającą pandemią w czasie wizyty papieża Franciszka oraz warunkiem otrzymania biletu na spotkanie z głową Kościoła katolickiego, jakim było udokumentowanie kompletnego

¹⁷ Według raportu Globsec Trends 2020, opublikowanego przez think tank Globsec, tylko 36% mieszkańców Słowacji chciało się zaszczepić przeciw COVID-19, co w 2020 i 2021 r. stanowiło najniższy odsetek w Europie Środkowej. Zdaniem 39% badanych pandemia miała być kłamstwem wymyślonym w celu manipulacji społeczeństwem. 36% Słowaków uważało, że liczba zakażeń wirusem SARS-CoV-2 jest niższa, niż podają to oficjalnie władze, zaś 20% ankietowanych było przekonanych, że zaszczepienie się oznacza implantację mikroczipów, które umożliwią kontrolę nad ludźmi. Według 27% badanych wirus został specjalnie stworzony w amerykańskich laboratoriach (Globsec, 2020).

¹⁸ Partie związane skrajną prawicą na Słowacji (na którą głosowałoby ponad 10% respondentów w wyborach w 2020 r.) krytkowały obostrzenia i naciski na udział w akcji wakcyjnej, domagając się dobrowolności w tym zakresie oraz równego statusu zaszczepionych i niezaszczepionych. Były premier, szef SMER Robert Fico, wykorzystał rosnącą frustrację różnych grup społecznych i zarzucał ówczesnemu rządowi, że podejmuje decyzje pod wpływem lobby farmaceutycznego, oraz twierdził, że kolejne restrykcje godzą w podstawowe prawa obywateli. Odsetek niezaszczepionych wśród głosujących na skrajną prawicę wynosił 83–85%, a na SMER – 51% (wśród wyborców partii koalicji rządzącej było to 27–32%).

cyklu szczepień przeciwko COVID-19. Zaskoczeniem dla części osób była również późniejsza decyzja Konferencji Biskupów Słowacji o przeznaczeniu specjalnych sektorów tylko dla osób, które będą miały certyfikat testu na koronawirusa oraz dla ozdrowieńców (Biuletyn Informacyjny, 2021). Taka niespójna polityka i wynikająca z niej dystrybucja biletów dla osób chcących brać udział w spotkaniach z papieżem pokazała po raz kolejny polityczne, a nie prozdrowotne decyzje organizatorów – zarówno tych ze strony Kościoła, jak i państwa. Dowiodła też odmiennej narracji między słowackimi grupami katolickimi czy parafiami a oficjalnym stanowiskiem Watykanu czy Bratysławy. Hasła antyszczepionkowców oraz poparcie ich zarówno przez część duchownych, jak i populistycznych polityków były wzmacniane w przekazie do wiernych patriotyczną i antyunijną retoryką.

Wnioski

Obserwując współczesną scenę polityczną Słowacji, można odnieść wrażenie, że z każdym kolejnymi wyborami mającymi miejsce po 1993 r. coraz więcej partii, zarówno z prawej, jak i z lewej strony, odwołuje się do konserwatywnych haseł i wzorców społecznych. Nawet te partie, które głoszą liberalne podejście do gospodarki, w kwestiach społecznych powołują się na tradycyjną i dość konserwatywną wizję państwa oraz życia w nim jego obywateli. Ponadto coraz częściej lansowane przez polityków koncepcje są powiązane z nacjonalistyczną i antyunijną retoryką.

Jak widać, wpływ Kościoła i jego nauki na Słowacji ma współcześnie dwójaki charakter. Z jednej strony katolicyzm jest jednym z filarów, na których opierała się polityczna budowa narodu słowackiego, z drugiej zaś, podobnie jak w innych państwach regionu, zachodzą tu silne procesy laicyzacji. Zainteresowanie religią wynika coraz częściej jedynie z przywiązania do tradycji.

Kościół, próbując wchodzić w alianse polityczne z radykalnie nacjonalistycznymi partiami lub układając się z rządzącymi liderami skorumpowanej sceny politycznej, wydaje się bardziej sobie szkodzić niż pomagać. Polityka „trzymania się z dala” od problemów państwa i bieżących wydarzeń również nie jest zbyt dobrym wyborem. Kościół słowacki, podobnie jak polski, przeżywa bowiem kryzys związany z pytaniami o sposób jego funkcjonowania we współczesnej rzeczywistości. Narzędzia, jakimi operował jeszcze w XX wieku, wydają się dziś nieadekwatne, a nowych jeszcze nie przygotowano.

Instrumentalne podejście polityków i ich koniunkturalne wykorzystywanie haseł prochrześcijańskich, odwołań do katolickich wartości czy demonstrowanie przywiązania do tradycji Kościoła nie służy wzmocnieniu jego autorytetu.

Słowacja, borykająca się z problemami natury korupcyjnej, prorosyjską nostalgią, nadal małym środowiskiem liberalnej inteligencji i zaangażowaniem społeczeństwa obywatelskiego, nie jest w stanie być wsparciem i partnerem dla Kościoła i jego duchownych.

Natomiast instrumentalne wykorzystywanie narracji odwołującej się do wartości głoszonych przez liderów politycznych na Słowacji nie spotyka się ze zdecydowaną reakcją duchownych ani ich dążeniem do zachowania neutralności politycznej i oddzielenia kwestii wiary od spraw publicznych.

Mimo ram prawnych współpracy związków wyznaniowych, w tym Kościoła katolickiego, i państwa na Słowacji ostatnie wydarzenia, takie jak m.in. pandemia COVID-19 czy wybuch wojny na Ukrainie, ujawniły, że wciąż jest to kwestia newralgiczna, wymagająca stałej współpracy zainteresowanych stron (U.S. Department of State, 2022). Kształtowanie relacji między organizacjami katolickimi i Kościołem a liderami politycznymi i ich zapleczem partyjnym pozostaje poza formalną kontrolą czy regulacjami prawnymi. Opiera się raczej na zwyczajach i kazuśach tworzonych w doraźnych sytuacjach przez reprezentantów każdego z tych środowisk. Mają one przy tym charakter utylitarny, a nie kreujący trwały sposób łączenia interesów obu środowisk.

Literatura

- Barański M., Tyrła M. (2018). Partie i system partyjny w Republice Słowackiej. W: M. Barański i in., *Współczesne partie i systemy partyjne państw Grupy Wyszehradzkiej w procesie demokratyzacji* (s. 83–124). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Boryzkowski P. (2002). *Kościół, którego nie było*. Warszawa: IFiS PAN.
- Benedikovičová M. (2014). Fico sa vo videu spovedá, akým je katolíkom. Členstvo v KŠČ vynechal. *SME Domov*, 8.01.2014. <https://domov.sme.sk/c/7060721/fico-sa-vo-videu-spoveda-akym-je-katolikom-clenstvo-v-ksc-vynechal.html> [dostęp: 16.06.2022].
- Colson T. (2016). These are the 11 most corrupt countries in the developed world. *Business Insider*, 29.09.2016. <https://www.businessinsider.com/wef-corruption-index-the-most-corrupt-countries-in-the-oecd-2016-9?IR=T&r=SG> [dostęp: 22.06.2022].
- Chmiela M. (2020). Po wyborach w Słowacji jest się czego bać. *Krytyka Polityczna*, 3.03.2020. <https://krytykapolityczna.pl/swiat/ue/po-wyborach-w-slowacji-chmiela/> [dostęp: 22.06.2022].
- concordatwatch.eu (2021). <https://www.concordatwatch.eu/modus-vivendi-with-czechoslovakia-1928-k1220> [dostęp: 22.05.2022].
- Czyż A. (2018). Tendencje niedemokratyczne w Republice Słowackiej. *Studia Polityczne*, 47, 83–101. www.studiapolitologiczne.pl/Tendencje-niedemokratyczne-nw-Republice-Slowackiej,115559,0,1.html [dostęp: 12.06.2022].

- Čapek K. (2015). *Rozmowy z Tomášem Garriguem Masarykiem*. Wrocław: Książkowe Klimaty.
- Čarnogurský J. (2007). Ze świecami w dłoniach. *Tygodnik Powszechny*, 28.03.2007. <https://www.tygodnikpowszechny.pl/ze-swiecami-w-dloniach-139464> [dostęp: 15.05.2022].
- Dennik N* (2022). 20.01.2022. <https://dennikn.sk/minuta/2687075/>.
- Dębiec K. (2021). Słowacja: spory prawne i polityczne wokół lockdownu i szczepień. *OSW*, 6.12.2021. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-12-06/slowacja-spory-prawne-i-polityczne-wokol-lockdownu-i-szczepien> [dostęp: 25.05.2022].
- ECPM (2021). *ECPM member (and former MEP) – Anna Záborská – is appointed special representative for religious freedom*. 8.09.2021. <https://ecpm.info/news/ecpm-member-and-former-mep-anna-zaborska-is-appointed-special-representative-for-religious-freedom.html> [dostęp: 22.07.2022].
- europarl.europa.eu (2022). https://www.europarl.europa.eu/meps/en/23894/ANNA_ZABORSKA/history/7 [dostęp: 22.07.2022].
- European Values Study (2020). <https://europeanvaluesstudy.eu/category/dissemination/slovakia/> [dostęp: 30.05.2022].
- Globsec (2020). *Raport Globsec Trends 2020*. <https://www.globsec.org/publications/globsec-trends-2020/> [dostęp: 12.05.2022].
- Grzesiczak Ł. (2020). Marian Kotleba skazany na więzienie za propagowanie faszyzmu. Kiedy polscy neonaziści? *Oko.press*, 14.10.2020. <https://oko.press/marian-kotleba-skazany-na-wiezienie-za-propagowanie-faszyzmu-kiedy-polscy-neonazisci/> [dostęp: 13.03.2022].
- Hoferek S. (2021). Vecný problém katolíckej cirkvi na Slovensku, *Dennik N*, 29.09.2021. <https://dennikn.sk/blog/2555679/vecny-problem-katolickej-cirkvi-na-slovensku/> [dostęp: 22.05.2022].
- Hunková M. (2012). Smer si potrpi na katolícku cirkev. *Pravda*, 3.05.2012. <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/174273-smer-si-potrpi-na-katolicku-cirkev/> [dostęp: 16.06.2022].
- Juran J., Martin L.O. (2020). A Reflection on Religion and Churches in Slovakia 30 Years After the Fall of Communism. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 40(8), Article 2. <https://digitalcommons.georgefox.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2216&context=ree> [dostęp: 1.06.2022].
- Kaczorowski A. (2018). *Słowacka wiosna*. <https://forumdialogu.eu/2018/04/06/slowacka-wiosna/> [dostęp: 16.06.2022].
- Kokot M. (2018). Marian Kotleba, przywódca słowackich faszystów, z zarzutem propagowania ekstremizmu. *Gazeta Wyborcza*, 7.08.2018. <https://www.euractiv.pl/section/demokracja/news/marian-kotleba-przywodca-slowackich-faszystow-z-zarzutem-propagowania-ekstremizmu/> [dostęp: 13.03.2022].
- Kolko peňazí dáva cirkvám štát? (2022). *Ekonomia ľudskou rečou*. <https://ekonomia-ludskourecou.sk/kolko-penazi-dava-cirkvam-stat/> [dostęp: 12.05.2022].
- Konstytucja Czechosłowacji z 1920 r. https://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html [dostęp: 12.05.2022].

- Konstytucja Republiki Słowackiej* (2003). Tłum. i wstęp K. Skotnicki. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Kopeček L., Spáč P. (2010). System partyjny Słowacji. W: E. Pałka (red.). *Współczesna Słowacja. Sytuacja wewnętrzna i pozycja międzynarodowa* (s. 127–128). Wrocław: Arboretum.
- Kościelak K. (2010). *Historia Słowacji*. Wrocław: Ossolineum.
- Krawczyk A. (2014). Opozycja przeciw komunizmowi na Słowacji. *Wolność i Solidarność*, 7, 156–164.
- Krawczyk A. (2022). *Wspólne życie, okrutny koniec. Historia Żydów na Słowacji*. <https://www.jhi.pl/artykuly/wspolne-zycie-okrutny-koniec-historia-zydow-na-slowacji,583> [dostęp: 12.05.2022].
- Kuźlewska E. (2018). Referendum ogólnokrajowe w Słowacji – nieudany eksperyment. *Acta Politica Polonica*, 1(43), 56–57.
- Lubicz Miszewski M. (2016). Polsko-słowacka współpraca kościelna po aksamitnej rewolucji. *Wschód Europy*, 2(1), 193–218. <https://journals.umcs.pl/we/article/view/4609> [dostęp: 3.06.2022].
- Majo J., Kusendová D., Benža M. (red.) (2015). *Náboženský atlas Slovenska*. Bratislava: Dajama.
- Martinický P. (2021). Cirkev a kresťanskí politickí radikáli – Slovensko a Česko. *Deník Postoj*, 22.08.2021. <https://blog.postoj.sk/86311/cirkev-a-krestanski-politicki-radikali-slovensko-a-cesko> [dostęp: 22.05.2022].
- Mikloško F., Moravčík K. (red.) (2015). *Radost' evanjelia na Slovensku (Pokus o analýzu katolíckej cirkvi)*. Bratislava: Hlbiny.
- Moravčík K., Prachár J.M., Zaťko P. (2015). *Situácia kňazov a diecéz*. W: F. Mikloško, K. Moravčík (red.). *Radost' z evanjelia na Slovensku (Pokus o analýzu katolíckej cirkvi)* (s. 17–70). Bratislava: Hlbiny.
- Moravčíková M., Cipár M. (2010). Religiozita na Slovensku. Demografická štúdia. *Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkví 1997*, 124–139.
- Nicák M. (2020). *Cirkev a politika – kadiaľ vedie akceptovateľná hranica?* 25.02.2020. https://uniba.sk/detail-aktuality/back_to_page/aktuality-1/article/cirkev-a-politika-kadiaľ-vedie-akceptovatelna-hranica/ [dostęp: 11.05.2022].
- Nicholsonová L. (2020). Bu, bu, bu. Som liberál a chcem odľuku cirkvi od štátu. *SME*, 25.08.2020. <https://blog.sme.sk/nicholsonova/politika/bu-bu-bu-som-liberal-a-chcem-odľuku-cirkvi-od-statu> [dostęp: 22.05.2022].
- Niedziela Z. (1995). *Słowacja znana i nieznaną. Szkice z dziejów literatury słowackiej*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Pałka-Szyszlak E. (2012). Stosunki wyznaniowe w Czechach i na Słowacji w perspektywie porównawczej. *Studia Politologiczne*, 23, 266–288. <http://www.studiapolitologiczne.pl/pdf-117270-46461?filename=Religious%20relations%20in.pdf>.
- Pędziwoł A.M. (2021). Franciszek na Słowacji. „Wizyta, która zmieni serca ludzi”. *DW*, 15 września. <https://www.dw.com/pl/franciszek-na-s%C5%82owacji-wizyta-kt%C3%B3ra-zmieni-serca-ludzi/a-59193964> [dostęp: 22.05.2022].

- Revízia výdavkov na kultúru (2020). *Závěrečná správa*. <https://www.mfsr.sk/files/sk/financie/hodnota-za-peniaze/revizia-vydavkov/kultura/revizia-vydavkov-kulturu-final-20200714.pdf> [dostęp: 12.05.2022].
- Sekerák M. (2018). *Katolicismus a politika na Slovensku*. Bratislava: Institut pro křesťansko-demokratickou politiku. https://ikdp.cz/wp-content/uploads/2018/08/Katolicismus-a-politika-na-Slovensku_paper.pdf [dostęp: 22.06.2022].
- Sephenson M.A. (2005). With friends like Anna Zaborska. *The Guardian*, 5.02.2018. <https://www.theguardian.com/politics/2005/feb/07/eu.women> [dostęp: 22.07.2022].
- Slovak Spectator (2021). *Ultraconservative MP becomes a new proxy for the protection of religion*. <https://spectator.sme.sk/c/22738176/ultraconservative-mp-becomes-a-new-proxy-for-the-protection-of-religion.html> [dostęp: 22.07.2022].
- Spis powszechny na Słowacji (2021). <https://www.hviezdoslavov.sk/novinka/27929/scitanie-obyvateľov-2021-zakladne-vysledky> [dostęp: 2.05.2022].
- Swadźba U. (2015). Różnice i podobieństwa. Miejsce religii i rodziny w systemie wartości społeczeństwa polskiego, czeskiego i słowackiego. *Górnośląskie Studia Socjologiczne. Nowa Seria*, 6, 101–122.
- Szumilo M. (2020). Kurierzy Słowa Bożego. *Przystanek Historia*, 8.01.2020. <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/kosciol/57552,Kurierzy-Bozego-Slowa.html> [dostęp: 29.04.2022].
- Šabo M. (2006). *Štát a cirkvi na Slovensku. Vývoj financovania cirkví*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkv.
- Šimečka M.M. (2007). Trzy filary Słowacji. *Tygodnik Powszechny*, 28.03.2007. <https://www.tygodnikpowszechny.pl/trzy-filary-slowacji-139461> [dostęp: 29.04.2022].
- Šimečka M.M. (2019). *Słowacja. Dzieje obojętności*. Kraków: Universitas.
- Šlesatiaková K. (2022). Sekularizácia Slovenska? Pribúdajú skupiny, ktoré aktívnejšie presadzujú náboženskú agendu cez politiku. *HN Online sk.*, 27.01.2022. <https://hnonline.sk/slovensko/20051545-sekularizacia-slovenska-pribudaju-skupiny-ktore-aktivnejšie-presadzujú-nabožensku-agendu-cez-politiku> [dostęp: 22.05.2022].
- Štefaňak O. (2021). Wpływ polskiej szkoły socjologicznej na badania religijności na Słowacji. *Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa*, 12, 249–260. https://www.journals.us.edu.pl/index.php/GSS_SN/article/download/13091/10163/ [dostęp: 29.04.2022].
- Tomaszewski J. (2011). *Słowacja*. Warszawa: Trio.
- Tomek R. (2017). Slovak Ex-Ministers Sentenced in Landmark Anti-Corruption Case. *Bloomberg*, 18.10.2017. <https://www.bloombergquint.com/politics/slovak-ex-ministers-sentenced-in-landmark-anti-corruption-case> [dostęp: 22.06.2022].
- Trizuljak S. (2019). Za Boga albo za naród? Rozważania o słowackim konserwatyzmie. *Teologia Polityczna*, 6.08.2019. <https://teologiapolityczna.pl/samuel-trizuljak-za-boga-albo-za-narod-rozważania-o-słowackim-konserwatyzmie> [dostęp: 3.08.2022].

- U.S. Department of State (2021). *2021 Report on International Religious Freedom: Slovakia*, 2.06.2022. <https://www.state.gov/reports/2021-report-on-international-religious-freedom/slovakia/> [dostęp: 13.06.2022].
- Wiara.pl (2007). *Słowacja: Abp J. Sokol przyznał się do kontaktów ze służbą bezpieczeństwa*. <https://info.wiara.pl/doc/164661.Slowacja-Abp-J-Sokol-przyznał-sie-do-kontaktow-ze-sluzba> [dostęp: 30.05.2022].
- Wizyta papieża Franciszka na Słowacji (2021). *Biuletyn Informacyjny Centrum Europy Wschodniej UW*, 14.09.2021. <https://studium.uw.edu.pl/wizyta-papieza-franciszka-na-slowacji/> [dostęp: 25.05.2022].
- wyborcza.pl (2003). Najważniejsze problemy w stosunkach między Kościołem katolickim i państwem na Słowacji. *Gazeta Wyborcza*, 9.09.2003. <https://wyborcza.pl/7,75248,1663703.html> [dostęp: 13.03.2022].
- Zachar Podolinská T., Tížik M., Majo J. (2019). Religiosity in Slovakia: Structure, Dynamics, and Spatial Diversification. *Central European Journal of Contemporary Religion*, 1, 1–33.
- Zenderowski R. (2004). System partyjny Republiki Słowackiej (1993–2002). *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia*, 11, 113–130.
- Żarna K. (2019). Dyskontynuacja systemu prawnopaństwowego i transformacyjnego Republiki Słowackiej w latach 1992–1994. *Polityka i Społeczeństwo*, 2(17), 129–142.